

Conca d'Alforja-Vilaplana

COMARCA:	Baix Camp	
SUPERFÍCIE:	8.898 ha	
MUNICIPIS:	Oest d'Alforja, nord de les Borges del Camp i Maspujols, l'Aleixar, sud de Vilaplana, nord de Castllvell del Camp de l'Almoster i de la Selva del Camp i sud de l'Albiol	

Trets distintius

- Depressió oberta al peu de la serra de la Mussara que s'interposa entre aquestes muntanyes i la plana del Baix Camp.
- Les masses forestals més extenses, constituïdes per pi blanc i alzines, es localitzen als vessants de les serres que encerclen la depressió.
- Paisatge agrícola molt homogeni en el sector d'Alforja i de caràcter agroforestal en el sector entre Vilaplana i la Selva del Camp.
- Les oliveres i els avellaners es conreen en el secà (testimonialment també vinya, garrofers i cereals) i a les terres més properes als nuclis s'hi sol fer horta per a l'autoconsum.
- Els cursos d'aigua són humils i presenten forts estiatges. Destaquen les rieres d'Alforja, de Maspujols i de la Selva.
- La disposició urbanística i l'estil arquitectònic dels nuclis de població tenen un marcat caràcter rural en un entorn paisatgístic agrícola.
- La proximitat a la ciutat de Reus afavoreix el desenvolupament del fenomen del residencialisme i la construcció de segones residències.

Figura 17.1. La depressió d'Alforja i Vilaplana s'interposa entre la serra de la Mussara i la plana del Baix Camp. L'erosió dels granits i les pissarres ha donat lloc a una conca on els usos agrícoles ocupen les superfícies més planeres dels fons de la depressió mentre els boscos recobreixen densament els vessants.

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La depressió d'Alforja i Vilaplana es correspon amb una cubeta d'erosió que s'obre al peu de les cingleres que caracteritzen el costat meridional de la Mussara. Els cingles formen una gran muralla pètria que tanca pel nord l'àrea deprimida topogràficament on es localitzen els nuclis d'Alforja, Vilaplana i l'Aleixar. Una alineació de turons d'altitud més modesta tanca la conca pel sud i la separa de la gran plana del Baix Camp. D'aquesta manera el centre de la petita depressió adquireix una personalitat pròpia i diferenciada dels territoris veïns.

L'origen de la depressió està relacionat amb l'estructura del relleu. La conca coincideix amb l'aflorament d'un batòlit granític encastat en un banc de pissarres del Carbonífer. Els granitoids s'estenen des del sud del coll d'Alforja, per l'oest, fins a la roca del Moro, i des del peu de la Mussara pel nord fins als Aires del Camp, en el sud. Les pissarres pigallades i cornianes quarfeldspàtiques dominen el sector de llevant de la conca, des dels Rocanys (578 m) i el puig d'en Cama (717 m) fins als serrats de Balenyà i el sector de les Masies Catalanes.

L'erosió ha rebaixat sobretot la massa de granitoids i ha donat lloc a la depressió on es localitzen els nuclis d'Alforja, Vilaplana i l'Aleixar. Els sectors més resistents a l'erosió formen turons arrodonits amb vessants de perfil còncau. El relleu del fons de la conca és ondulat per petites elevacions que corresponen a petits relleus residuals.

El sector de muntanyes que tanca la depressió al nord d'Alforja forma part de l'espai Coll d'Alforja-La Mussara, inclòs a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya a causa de les característiques estructurals que presenta el relleu.

Els cursos fluvials més importants que travessen la unitat són la riera d'Alforja i la riera de Maspujols. La riera d'Alforja drena el sector occidental de la depressió. Neix de les aigües que recull del vessant oriental de lo Molló, i del peu del cingle Blanc i després de passar pel nucli d'Alforja s'obre pas entre els turons de la Bruguera i el serret del Cisa per sortir a la plana a l'alçada de les Borges del Camp. La riera de Maspujols té una capçalera més àmplia i recull tant les aigües dels relleus del nord de Vilaplana com de les rieres i barrancs que baixen del coll de la Batalla. Els pobles de l'Aleixar i de Maspujols estan situats a les seves ribes. Per altra banda, els corrents d'aigua que s'originen a llevant del coll de la Batalla formen part de la conca de la riera de la Selva.

L'espai ocupat per la vegetació ocupa menys de la meitat de la superfície del territori. Les pinedes de pi blanc, els alzinars i els boscos mixtos d'alzines i pins són les comunitats vegetals més esteses i ocupen sobretot els vessants dels relleus que encerclen la depressió. Algun poblament de pinassa (*Pinus nigra* ssp. *salzmannii*) es localitza a les obagues més marcades del sector de cingles que limita la depressió pel nord. Les masses més importants d'alzinars i carrascars

de cingles que limita la depressió pel nord. Les masses més importants d'alzinars i carrascars es localitzen a les obagues del puig d'en Gulló i del puig d'en Cama i de la resta de relleus que s'estenen entre l'Aleixar i la Selva del Camp. A la meitat occidental el predomini de l'espai agrícola és molt gran i la vegetació ha reculat cap als relleus perifèrics, però en el sector de llevant hi predominen els mosaics agroforestals i les clapes de bosc s'intercalen amb els camps de conreu. Als sectors on el bosc ha estat més alterat, ja sigui a causa dels incendis forestals o de l'aprofitament abusiu, hi apareixen brolles silícioles on destaca la presència de l'estepa populifòlia (*Cistus populifolius*). A les ribes de les rieres d'Alforja i de Maspujols s'hi troben gatel·ledes i fragments de freixenedes. Cal destacar l'existència d'una alzina molt longeva en el mas de Borbó (terme de L'Aleixar), un arbre monumental d'11 m d'alçada i 6,45 m de volta de canó, considerat un dels més vells de Catalunya.

Figura 17.2. Vilaplana, en primer terme, i l'Aleixar, al fons, es localitzen al centre de la depressió, en un entorn agrícola en mosaic, amb brolles i petites clapes de pins.

Els boscos de gestió pública són escassos. Al turó de la Campana, entre l'Aleixar i Maspujols, es localitzen unes 33 ha de boscos de pins i alzines, propietat de particulars i sotmesos a un règim de gestió consorciada.

Les espècies de fauna principals corresponen a aus rapinyaires que sobrevolen els camps procedents dels relleus veïns. Destaquen l'astor, l'àliga cuabarrada, l'àliga daurada, l'àliga marcenca i el falcó pelegrí.

Els espais naturals protegits se situen al nord, fora dels límits de la

depressió. Fins ara, només el Puig del Gulló (580 m), al sud-oest del coll de la Batalla, i el despoblat de Mascabrers formen part de l'espai PEIN: Muntanyes de Prades. La Xarxa natura 2000 inclou la major part del sector nord de la unitat, en la zona de contacte amb les Muntanyes de Prades. Entre els hàbitats més interessants que protegeix la xarxa, cal esmentar els nivells superiors del cingle Blanc fins al coll d'Alforja, i els cingles de la Gitana, al nord de Vilaplana.

Una mica més de la meitat de la superfície de la conca és ocupada per les terres de conreu. La forta glaçada de l'any 1956 va fer canviar el paisatge agrícola ja que va afectar a alguns conreus, com el del garrofer o la vinya, que ja no es van tornar a implantar amb la mateixa força. Els camps d'olivera, malgrat patir també molt les temperatures baixes, es van replantar i actualment la seva extensió no tant sols s'ha mantingut sinó que s'ha ampliat, i juntament amb els avellaners, són els conreus que ocupen més extensió. Els ametllers, la vinya i els camps de cereals ocupen extensions més reduïdes. Per complementar les activitats agrícoles i refer-se econòmicament dels danys produïts per la glaçada de l'any 1956, els anys següents es va iniciar la producció avícola i porcina, tot i que la ramaderia ha estat sempre una activitat secundària dins el sector primari.

Evolució històrica del paisatge

Hi ha constància d'ocupació humana molt antiga. La presència de pintures rupestres als cingles de la Mussara que formen part de l'arc Mediterrani i la identificació d'alguns jaciments arqueològics, especialment tallers de sílex, així ho testifiquen.

Alguns pobles com Alforja, Almofter i l'Aleixar tenen, com el seu nom indica un origen islàmic, mentre que Vilaplana i Maspujols són municipis més recents.

La disponibilitat d'aigua i la proximitat a les zones més fèrtils són, segons sembla, els factors ambientals que han condicionat l'assentament humà sobre el territori. El nom de l'Aleixar sembla procedent de l'àrab al-Aisir, que voldria dir molt fèrtil. No endebades el municipi se situa a la zona més planera, on conflueixen les rieres de la Mussara i de la Vila que a partir del municipi reben el nom de riera de Maspujols. Algunes grans propietats es centraven en masos dels quals encara en queden alguns vestigis, com el mas de Galofré. Altres s'han abandonat, com el mas de Mariné, i alguns es mantenen com a segona residència. El despoblament dels masos ha afectat també a l'antic poblament de Mascabrers, actualment en runes.

El predomini de l'avellaner, tot i ser un conreu important des del segle XVII, és força recent. Antigament, l'economia d'aquestes terres

precisava d'una gran diversitat de conreus. Destacaven l'olivera, els ametllers i els garrofers; la vinya, l'ordi i altres cereals; lleguminoses com els fesols i les vesses; i la ramaderia era un bon complement per unes economies pràcticament autosuficients. Testimonis com els topònims dels camps de Vaques així ho recorden. El terreny és força trencat i per facilitar l'agricultura s'han construït arreu marges de pedra seca per lluitar contra l'erosió i la pèrdua de sòl.

A principis del segle XIX les males collites i la guerra del Francès van deixar l'agricultura en molt males condicions. Els conreus principals eren la vinya, l'olivera i l'ordi. L'expansió del conreu de la vinya va assolir el seu màxim durant la segona meitat del segle XIX. Però la plaga de la fil-loxera entrà a Catalunya a través dels Pirineus i entre 1888 i el 1889 arribà al Baix Camp. Després de l'atac de la fil-loxera, a la zona es plantaren vinyes amb peus americans, però no es tornaren a posar en producció les vinyes de les vessants de les muntanyes i moltes foren substituïdes per altres conreus. El conreu de l'avellana, del qual se'n té constància des del segle XVI, es va implantar a poc a poc fins a arribar a ser pràcticament un monocultiu.

El cultiu de l'olivera, que també era molt estès, va començar a davallar a partir dels anys 30 per l'augment mundial de producció d'oli, la competència dels olis italians, francesos i africans, l'aparició de sucedanis industrials i tot un seguit de males anyades i de plagues sofertes per les plantacions. La gelada del 1956 va afectar molt a les oliveres i als garrofers, que van ser substituïts en aquesta àrea per l'avellaner, restringint el conreu de l'olivera a les zones més baixes.

L'explotació de pedreres va ser important a principis del segle XX. Només a Vilaplana, al 1911, hi havia 6 pedreres dedicades principalment a la producció de llambordes, a Almofter 4 i a Castellvell la que forma el penya-segat de l'ermita de Santa Anna. Ara totes estan tancades. Només al terme d'Alforja continua l'extracció d'àrids de forma molt mecanitzada, fet que provoca un fort impacte paisatgístic a l'extrem occidental d'aquesta conca. De la mateixa manera, al terme de l'Aleixar, just a tocar del terme de Reus, a la dreta de la riera de Maspujols, es mantenen dues pedreres molt actives.

L'agricultor ha compensat les carències del medi físic amb les bones pràctiques agrícoles. L'abancament amb marges de pedra seca i el regadiu amb goteig han fet augmentar la fertilitat d'aquests camps. És remarcable l'esforç que suposa la transformació en bancals de bona part dels conreus que altrament tindrien pendents, en alguns casos propers al 20% i, fins i tot, al 30%. En tractar-se de sòls amb fòsfor i potassi s'aconsegueixen bons rendiments en conreus de regadiu.

Antigament, el regadiu era restringit a les hortes de les viles i en àrees molt reduïdes de les finques. Ara, amb una major capacitat d'emmagatzematge d'aigua i amb el reg localitzat per goteig, l'àrea de regadiu s'ha incrementat molt.

Pel que fa als canvis en el paisatge, són destacables els relacionats amb la millora de les comunicacions i els de la transformació de l'activitat agrària.

Pel que fa a la millora de les comunicacions, cal destacar la construcció de la carretera fins a la Mussara al 1922 (actualment T-704), i la línia elèctrica del 1917. Més recentment, la carretera d'Alforja a la Selva del Camp, que passa per Vilaplana, ha incrementat la mobilitat per aquest espai, fet que contribuirà a generar una major pressió urbanística.

Pel que fa a l'agricultura, la modernització de les tècniques de conreu ha comportat l'ús generalitzat d'herbicides que desprotegeixen el sòl i faciliten l'erosió. Aquest fet és especialment greu a les zones amb pendent i en alguns casos es podria dir que tenen una fertilitat irrecuperable. El més greu és que la recuperació de la fertilitat natural, tot i haver-se abandonat els conreus, és molt lenta i difícil en combinar-se un pendent elevat amb l'orientació al sud, la qual cosa n'augmenta l'aridesa.

Un fenomen que cal observar en detall és la recent recuperació del conreu de la vinya, propiciada per l'empresa Torres, al peu de la muntanya de l'Albiol (en terme de la Selva del Camp). Es tracta d'una substitució de l'avellaner per la vinya en unes terrasses fetes de nou per maquinària pesada amb la finalitat de permetre la mecanització total dels processos de producció de la vinya.

L'activitat ramadera extensiva no ha estat mai important a causa del conflicte que tradicionalment ha representat amb l'agricultura. Tot i això, les antigues economies autosuficients comportaven l'existència de petits ramats d'ovelles i cabres que pasturaven, especialment, per les rieres i els boscos. Hi ha constància d'una important activitat ramadera el segle XVII. Actualment queden algunes explotacions d'ovelles que s'estabulen a l'hivern i es traslladen a l'estiu a la muntanya per aprofitar les pastures. També es mantenen unes poques explotacions de porcí i aviram en règim d'integració.

La millora de les comunicacions i l'increment de la mobilitat permeten a aquests pobles trencar la dinàmica regressiva en que estaven immersos. Mentre que a Vilaplana s'estabilitza la població, a l'Aleixar i Almofter són dos municipis que es veuen afectats principalment per la proximitat a Reus i a partir dels anys 1990 i especialment amb l'arribada de l'aigua del minitransvassament de l'Ebre, experimenten un creixement exponencial que encara no s'ha aturat.

Algunes de les urbanitzacions creades els anys 70 s'estan consolidant i la modificació dels plans urbanístics locals fan preveure una major pressió urbanística de caràcter general a tota la zona, però amb distintes intensitats.

Alforja disposa de diverses urbanitzacions, algunes de les quals estan creixent de manera important. Aquestes urbanitzacions tenen, a més, un gran nombre d'habitatges secundaris.

Maspujols també compta amb l'urbanització de Roquesbrunes i en un futur immediat ha de doblar la població a causa de les noves promocions de vivendes que s'estan iniciant. Pel que fa a Castellvell i Almofter, el seu creixement pot suposar un continu urbà que, partint de Reus, aniria fins a Almofter seguint la carretera.

Organització actual del paisatge

Figura 17.3. Vista general del municipi d'Alforja, amb el front de la Mussara al fons.

D'una banda, a la perifèria de la depressió, l'espai agrícola deixa pas al forestal. Extenses masses de pins i alzinars recobreixen els vessants dels relleus que encerclen la conca. El pi blanc, l'alzina i la carrasca en els indrets més secs, són les espècies que predominen en aquests boscos. La pinassa i algun fragment de roureda de roure de fulla petita es localitzen en algunes fondalades, més frescals i ombrívols.

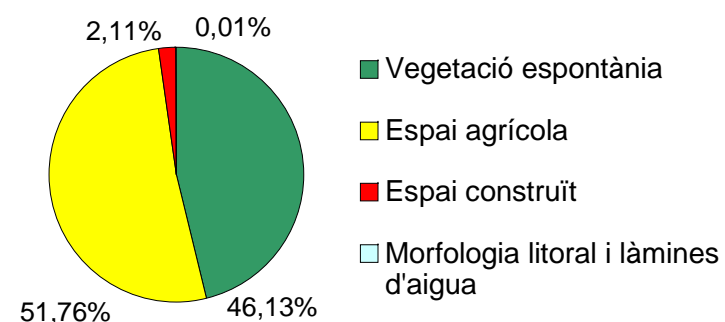
Com s'ha dit, l'agricultura és, en general, de secà, restringint-se el regadiu a les hortes properes als pobles i a les vores de les rieres. En aquest últim cas, es constitueixen comunitats de regants que gestionen l'aigua de fonts i de mines o de concessions de les rieres. Durant la dècada del 1975 al 1985, gràcies a la introducció del rec localitzat i la construcció de basses, s'ha ampliat la superfície de regadiu, tot i que en la major part dels casos no deixa de ser un rec de suport durant l'estiu, inferior a la majoria dels casos als 1500 m³/ha. El regadiu més intensiu es concentra a la part baixa de la conca gràcies a la canalització de l'aigua del pantà de Riudecanyes.

El paisatge s'estructura al voltant de les vies de comunicació. L'accés fàcil a les terres de conreu permet el manteniment de l'activitat agrària, però al mateix temps els converteix en espais vulnerables a l'expansió urbanística dels municipis, especialment al voltant dels principals eixos viaris.

Les carreteres divideixen la zona en quatre quadrants. D'una banda, la T-704, que passa per Maspujols, l'Aleixar i Vilaplana en direcció a la Mussara, divideix la zona en dues meitats, una a l'est i l'altre a l'oest d'aquest eix, on trobem també la carretera C-242, que uneix Alforja amb les Borges del Camp. D'altra banda, i transversal a aquesta via de comunicació, hi ha la TP-7013, que divideix la zona en dues meitats: la nord i la sud.

Quan es passa el coll de la Batalla, els termes canvien. La presència del Puig d'en Cama trenca per la part sud el terreny i els afloraments pissarrossos, juntament amb una situació més obaga, compensen una mica l'aridesa general de la zona. Els conreus es mantenen de

Grans usos i cobertes del sòl

forma molt precària, amb l'excepció de les finques de la firma Torres que implementa de nou el conreu de la vinya de forma molt ordenada i en una homogeneïtat inusual a la zona.

Urbanísticament, els pobles són compactes a excepció d'Alforja que presenta un major escampall d'edificis diversos en bona part del seu front urbà.

L'únic municipi que disposa de polígon industrial és Alforja (32.500 m²). Per altra banda, el nou pla general de Vilaplana contempla una petita zona industrial per a tallers i petites indústries de caràcter local.

Els materials geològics han estat aprofitats per la indústria extractiva. Actualment hi ha tres pedreres en actiu i quatre ja clausurades. Al nord d'Alforja hi ha una pedrera, així com al nord-oest de Vilaplana; al peu del cingle Blanc n'hi ha una en actiu i una d'abandonada; dues més fora de servei al peu del Coll d'en Peirò i una altra al costat meridional de la serra de Rocabrúna.

Expressió artística del paisatge

Molts són els artistes que s'han parat a pintar aquests paisatges. La lluminositat, la tranquil·litat i la diversitat cromàtica són els atributs més ressaltats.

La Diputació de Tarragona ha editat una guia itinerari de l'autora de l'Aleixar Fina Anglès i Soronellas. La guia publicada per Medusa a la col·lecció Guies Temàtiques de la Medusa/Art es titula *Un passeig amb els sentits. De la natura a l'art*. Es tracta de resseguir l'obra del pintor Joaquim Mir (1873-1940) i l'escriptor Marià Manent (1898-1988) que té com a referència aquests paisatges al voltant de l'Aleixar i Maspujols. Francesc Miralles es refereix a Mir dient «des d'aquest poble va desenvolupar la seva obra més original i una pintura que s'avança a les teories dels avantguardistes europeus. I afegeix «gràcies a l'obra de Mir i Manent els paisatges de l'Aleixar i Maspujols s'han convertit en un element simbòlic de caràcter universal».

Altres artistes vinculats a aquestes terres són els pintors Ferré Rabascall, Ceferi Oliver i Pellicer Miret, l'escultor Salvador Juanpere, entre d'altres.

A nivell literari podem trobar moltes poesies dedicades a indrets del terme de caràcter popular. L'any 1924, Ventura Gassol va escriure l'obra teatral *La Cançó del Vell Cabrés* inspirada en una llegenda que se situa al despoblat de Mascabrers on, segons es diu, la nit de Tot Sants, la sang dels assassinats pel vell Cabrés puja des del pou que hi ha al mig del carrer fins dalt el coll. El pou al que fa referència és l'únic vestigi que queda del poble.

Dinàmica actual del paisatge

Donats els usos i cobertes del sòl predominants d'aquest territori, la dinàmica del paisatge es manté bastant estable. L'agricultura es manté gràcies a l'ampliació de les terres dedicades al regadiu de suport. Tot i que les rieres i barrancs no disposen usualment de grans cabals d'aigua i pateixen greument l'eixut estival, l'explotació d'aigua del subsòl a partir de mines, pous i fonts ha permès que les terres regades destinades bàsicament al conreu de l'avellaner s'hagin incrementat notablement. Un segon conreu en augment és l'olivera, que cada vegada més tendeix a regar-se amb el gota a gota per augmentar la productivitat. Al voltant dels nuclis urbans, sempre en terrenys de regadiu, també es conreen tot tipus d'hortalisses i arbres fruiters, sobretot presseguers i cirerers.

Actualment, la utilització de maquinària potent per la realització d'aterrassaments provoca una alteració de l'orografia però a curt termini evita els problemes d'erosió, facilita la utilització de maquinària i permet l'explotació agrícola. Aquestes actuacions condueixen a un canvi en els conreus i actualment s'observa una substitució de l'avellaner per l'ametller, que es va expandint de manera continuada en ser un conreu més adaptat a l'agricultura a temps parcial.

L'activitat silvícola, d'escàs valor econòmic, consisteix en la realització de tals periòdiques que provoquen, en general, moderades modificacions paisatgítiques, a la vegada que incrementen el risc d'incendis forestals en abandonar les restes vegetals a l'interior de les masses forestals.

Els processos d'urbanització recents estan provocant pressions tant sobre el sòl agrari com sobre els elements i identitaris, cosa que disminueix la interrelació de la població amb el paisatge que l'envolta.

Valors paisatgístics

L'ondulació del terreny, la seva orientació amb molt bones vistes, que arriben fins al mar, la diversitat cromàtica, l'existència de pobles amb uns cascs antics prou singulars, com Alforja i l'Aleixar, els carrers empedrats de Vilaplana, l'existència d'alguns camins empedrats ben conservats, la bonança del clima, l'elevada quantitat de camins per gaudir de llocs solitaris, són els **valors estètics** més remarcables.

La presència de construccions de pedra seca, les cases de tros, els masos senyorials, les eres, les mines d'aigua, les bases de pedra, les fonts i el Pou de Mascabrers tenen tan valor estètic com etnològic. Arbres monumentals com l'Alzina de mas de Borbó, el Pi Gros o del Fernando s'han convertit en patrimoni comú.

Entre els **valors ecològics** destaquen les restes d'alzinar litoral amb marfull, reduïts a llocs obacs on la humitat és alta. De vegades, l'alzina és acompanyada pel roure de fulla petita o per la carrasca, el pi blanc i algunes espècies arbustives. En desaparèixer els alzinars, el seu lloc ha estat ocupat per comunitats més pobres, entre les quals sobresurten les pinedes secundàries, formades per pi blanc, com a espècie més freqüent, pi pinyer o pinastre. En alguns indrets aquestes pinedes s'han degradat i s'han convertit en garrigues o brolles.

A tocar del que serà el futur Parc natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, es troben més camps oberts, ideals per alguna de la fauna característica, especialment aquella que té un aprofitament cinegètic (la perdiu, el conill i el senglar). Els processos de naturalització dels camps abandonats i la baixa explotació forestal comporten una major naturalització de l'entorn que, en estar situat en una zona climàtica de transició, té molta diversitat faunística i vegetal.

El paisatge de la conca presenta uns **valors productius** pel fet de trobar-se dins la DO Avellana de Reus i de la DO Siurana per la producció d'oli. Encara que la Cooperativa de l'Aleixar l'oli el comercialitza a través de la Cooperativa de la Selva, la resta de Cooperatives el comercialitzen amb marca pròpia sota aquesta denominació d'origen. Tot i les dificultats del sector agrari, l'increment de les activitats turístiques, les majors exigències de qualitat i de productes que es puguin identificar amb un territori i el foment de la dieta mediterrània permeten pensar en un augment de la rendibilitat de les explotacions agrícoles si es milloren mínimament les estructures de les explotacions i els sistemes de comercialització. No hem d'oblidar ni la proximitat a la costa ni la futura declaració del Parc natural de les Muntanyes de Prades i Poblet que tindrà efectes evidents sobre aquest territori. El manteniment de l'activitat agrícola és imprescindible per conservar el caràcter rural, i per tant, per consolidar activitats d'oci i recreatives diferents al turisme de sol i platja i al turisme urbà.

Els **valors històrics** són els menys rellevants en aquest espai, tot i que alguns topònims ens indiquen la importància estratègica d'alguns accidents geogràfics, com és el cas del Coll de la Batalla, que fa referència a un combat durant la guerra del francès. En tot cas, el valor històric es pot relacionar molt estretament als elements lligats a l'arquitectura tradicional i les diverses formes d'explotació agrícola. L'ocupació de l'espai i l'organització a partir dels nuclis i de grans masos és, potser, l'element més destacable. També s'han trobat restes paleolítiques al pic de l'Àliga, un poblat ibèric a Sta. Anna, a Castellvell i restes neolítiques a les masies d'Almoster, totes elles d'escassa importància. Un altra element a destacar és la presència de molins

fariners, especialment al voltant de les rieres principals, que actualment estan en estat ruïnós o s'han transformat en habitatges.

Quant als **valors d'ús social** del paisatge, cal tenir en compte que la proximitat a les zones més poblades de la província i als nuclis turístics fan d'aquesta zona un lloc molt utilitzat per al lleure. Especialment el senderisme i la bicicleta, però també el touring i, cada vegada més, l'allotjament en cases de turisme rural. Una altra activitat de lleure que s'està implementant a la zona i que gaudeix d'un important potencial és l'hípica.

Entre els **valors religiosos i espirituals**, cal esmentar Sant Blai, ermita objecte de festes votives especials, i que antigament acollien peregrins de les poblacions del voltant, i que ara es restringeix a la vila

Figura 17.4. Nucli de Vilaplana.

de l'Aleixar. Altres ermites amb un fort caràcter simbòlic pels habitants de la zona són l'ermita de Sant Antoni d'Alforja, la de Santa Anna de Castellvell i l'ermita de Sant Antoni a Maspujols.

En relació als **valors simbòlics i identitaris** cal destacar que, recentment, han sorgit diferents grups en defensa de valors patrimonials del territori, com Terrasud, a Vilaplana, l'Ateneu Josep Taverna, a Alforja, i altres no tan organitzats a l'Aleixar (col·lectiu aixalenc Torre Regina) o Maspujols. Aquests col·lectius, de caràcter local, s'han manifestat en defensa del patrimoni local: la defensa de plataners a la carretera i dels carrers empedrats, la demanda de la declaració del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet o el control urbanístic en són algunes de les seves accions. Per altra banda s'observa, com

acostuma a passar en moltes poblacions rurals, que són els visitants els que posen en evidència els valors paisatgístics i culturals.

La baixa productivitat, en general, del sector agrícola i la proximitat a zones molt dinàmiques fa d'aquesta una unitat molt vulnerable a dinàmiques exògenes, especialment en un context en què no s'ha definit un projecte comú per al futur d'aquests paratges i les aproximacions més conservacionistes topen amb aproximacions productivistes (i viceversa). De l'establiment d'un diàleg constructiu entre les diferents visions que permeti una aproximació al paisatge de la Conca d'Alforja-Vilaplana en dependrà el manteniment dels valors que conserva encara avui en bona mesura.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Entre les rutes i itineraris per a la observació del paisatge, destaca la carretera TV-7013, que permet travessar transversalment la conca i contemplar-la perfectament d'oest a est, enllaçant els pobles d'Alforja, Vilaplana, la Selva del Camp, i es pot arribar fins a Constantí, ja en una altre unitat.

D'altra banda, la carretera T-704 permet una ascensió ben bé pel mig d'aquest espai i esdevé una via importantíssima per la contemplació del paisatge, ja que es dirigeix cap a la unitat veïna de la Mussara i al cim del mateix nom, el qual és un mirador privilegiat de la Conca d'Alforja-Vilaplana.

Si el que es vol fer és una aproximació més reposada es recomanen els itineraris que es poden fer a peu. De la mateixa manera que amb cotxe, a peu també es pot accedir a la Mussara des de Vilaplana, seguint el camí que puja pel riu de les Tosques, s'enfila pel cingle del Patxeco, i acaba coronant la Mussara (1.055 m). O resseguir el GR-65-5, que creua la zona oriental de la unitat, de nord a sud.

D'altres nuclis com l'Aleixar pot ser un bon punt de partida i la ruta proposada per Joaquim Mir permet una interpretació del paisatge a través dels ulls de l'artista, així com contemplar els canvis que ha sofert els darrers anys.

També partint de l'Aleixar, es poden resseguir camins agrícoles que permeten veure dos dels arbres singulars d'aquesta zona, el pi del Fernando o pi Gros i l'alzina mil·lenària del mas de Borbó, ambdós arbres monumentals que gaudeixen de protecció especial.

El punt d'observació més rellevant de la unitat és Sant Pere del Puig, a sobre la Selva del Camp, des d'on es té una visió excepcional de tot el Camp de Tarragona.

Riscos i impactes

Un element molt visible en el paisatge és la dispersió de línies d'alta i mitja tensió que creuen la unitat, sobretot a llevant de Vilaplana.

El risc d'incendis s'ha de prendre en consideració en tota la zona forestal. Per exemple, el sector nord-est, des de la cinglera de Galofre fins el barranc de Camps, va patir fa uns anys un intens incendi que va arrasar tota la zona, amb gran dificultat per a ser sufocat donada la continuïtat de les masses forestals. L'abandonament de l'activitat agrària i el nul aprofitament dels boscos fan incrementar molt el risc d'incendis. Per això cal considerar prioritari el manteniment de l'activitat agrícola com un element indispensable per a la gestió de les masses forestals del futur Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet i de la resta del territori, per tal d'evitar els incendis i mantenir la diversitat paisatgística.

Altres riscos destacables són els derivats de les activitats urbanístiques. La dispersió de la urbanització realitzada de manera poc coherent, desordenada i utilitzant tipologies constructives poc integrades a l'entorn, pot comportar una pèrdua de qualitat del paisatge.

Pel que fa a l'agricultura, la pèrdua de sòl per l'erosió a causa de pràctiques agrícoles poc adequades i la pèrdua de valors patrimonials tradicionals, com els marges de pedra seca per l'aterrament o la falta de manteniment, són alteracions del paisatge que s'han de considerar. En aquest sentit, la substitució d'una agricultura tradicional per una agricultura més mecanitzada implica la pèrdua de funcionalitat d'elements tradicionals que donen valor al paisatge com són les casetes de tros i les construccions de pedra seca.

Descripció de la possible evolució de la Conca d'Alforja-Vilaplana

Les característiques de la unitat, un mosaic agroforestal que alterna contínuament vegetació espontània formada per pins, alzinars, garrigues i erms, amb camps de conreu fa que en general la dinàmica futura no es prevegi gaire variable, almenys de manera destacable.

Els canvis futurs es poden produir per l'increment de l'extensió regable en detriment del secà. Tanmateix, l'orografia no permet que s'ampliïn gaire més les zones conreables, doncs sovint ja es cultiven vessants de difícil maneig.

Per altra banda, l'agricultura seguirà perdent força. L'agricultura a temps parcial i la presència d'empreses de serveis agraris i uns pocs agricultors a títol personal en seran els principals actors.

L'adaptació de l'agricultura al futur més proper pot comportar la substitució de les formes de conreu tradicionals per altres més fàcilment mecanitzables, la qual cosa comporta moviments de terra i abancalaments en talús en detriment dels marges de pedra seca tradicionals de la zona. El conreu de l'ametller, un arbre molt ben adaptat a l'agricultura a temps parcial, que aguanta millor que l'avellaner els períodes de sequera estival, sembla que seguirà creixent. L'olivera també serà un arbre que pot recuperar superfície de plantació, especialment a les zones més baixes. La incògnita està en veure si la plantació de vinya de l'empresa Torres se seguirà expandint i si hi haurà altres propietaris més modestos o, fins i tot, firmes poderoses del sector vinícola que en seguiran l'exemple. En contrast amb aquestes iniciatives, les terres dels pagesos tendiran a una major diversitat de conreus. En tot cas, les terres de secà s'abandonaran més que les de regadiu. Moltes finques de secà mantindran el conreu d'aquelles parts que es puguin regar mínimament a partir d'una doll d'aigua, mina o font i que en recullin l'aigua en una bassa d'emmagatzematge.

Altrament, la vegetació espontània ja queda concentrada en les parts superiors dels vessants i només apareixen clapes aïllades enmig la plana o sobre les petites elevacions. Entre aquesta vegetació espontània i les zones de regadiu, les parcel·les de secà exerceixen de franja de transició, una disposició tan coherent com difícil de trencar per les mateixes exigències del terreny i, d'altra banda, totalment recomanable de mantenir.

Els riscos més augurables són els creixements urbanístics que poden seguir en els nuclis rurals com Maspujols o l'Aleixar, donada la seva proximitat a la ciutat de Reus. D'altra banda els més llunyans i isolats com Vilaplana s'estan convertint ja en nuclis atractors de visitants o

turistes que cerquen la tranquil·litat i l'aïllament enmig d'un entorn rural.

Figura 17.5. Tan els vessants encarats a la plana del Baix Camp, com als turons al nord del nucli de Castellvell del Camp es localitzen diverses urbanitzacions de segones residències, fenomen induït per la proximitat de la ciutat de Reus.

AVALUACIÓ DEL PAISATGE

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La conca presenta una alta vulnerabilitat degut als projectes de desenvolupament que s'hi volen dur a terme, pel descens de l'activitat agrícola i per la proximitat a l'àrea urbana molt dinàmica de Reus.
- Les activitats extractives provoquen impactes visuals, visibles des de molts punts. Caldria la restauració de les pedreres tancades i la regulació de l'activitat de les que estan operatives, evitant que se n'obrin de noves.
- També cal tenir en compte que la roturació de noves terres per a l'agricultura o el condicionament i mecanització de les ja existents, pot implicar la pèrdua d'elements patrimonials d'un alt valor escènic i cultural.

Oportunitats:

- Augment de la valorització del paisatge per part dels ciutadans de la conca –alguns mobilitzats en diversos grups de defensa del territori–, sobretot davant la necessitat de preservar un medi i un tipus de vida pressionat per agressions externes.
- La producció agrícola sembla tenir bastant ben encarrilat el seu futur gràcies als productes de qualitat que es comercialitzen sota dues denominacions d'origen: «Siurana» per l'oli i «Avellana de Reus» per aquest fruit sec. També és notable l'interès pel conreu de la vinya, buscant la producció d'unes determinades varietats que es conreen bé en les condicions de sòls i clima que es troben en aquesta conca i que porten inversions al territori, encara que no siguin d'empreses locals.
- Caldrà valorar com afectarà la declaració de Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, pel veïnatge que hi ha entre aquests dos espais. En principi, pot ser positiu pel desenvolupament local, ja que el paisatge de la Conca d'Alforja-Vilaplana pot ser descobert per la població de l'àrea urbana de Reus-Tarragona que accedeixi al nou Parc Natural per aquesta porta d'entrada.

PLANIFICACIÓ DEL PAISATGE

Objectius de Qualitat Paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona continguts en el capítol 12 de la present memòria (volum 1).

OQP17.1

Un paisatge agrari viu, dinàmic i rendible de cultius d'oliveres, avellaners, ametllers, garrofers i vinya. Aquest paisatge agrari, situat a la plana, concentra els cultius d'oliveres i avellaners als terrenys de regadiu més propers als pobles i ametllers, algun garrofer i, puntualment, vinya en els terrenys de secà més allunyats. També s'ha de tenir en compte la presència d'arbres de gran port en els límits dels conreus i abancalaments de pedra seca que, pel seu valor estètic i funcional, s'han de conservar.

OQP17.2

Un patró històric de poblament, que organitza l'espai agrícola a l'entorn dels nuclis de població i de grans masos, atorgant-li un marcat caràcter rural.

OQP17.3

Unes urbanitzacions de la plana, que completin el seu desenvolupament fugint dels models més extensius, i incorporin elements naturals en l'espai públic urbà que facilitin la permeabilitat i la transició entre l'espai rural i l'artificialitzat.

Àrees amb valors especials a protegir

- Fragments de l'espai d'interès natural de les muntanyes de Prades. Pels seus valors naturals i estètics, caldria gestionar per tal de millorar-ne la qualitat paisatgística, a través del control de les actuacions que poden alterar els seus valors, alhora que es vetlli per la declaració com a Parc natural.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals d'alzinars que ocupen els vessants del puig del Cogulló i del puig d'en Cama que no gaudeixen de cap mena de figura de protecció. Compatibilitzar la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics i/o estètics, així com emprendre mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Mosaics agroforestals de conreus d'avellaner i boscos mixtos d'alzina i pi blanc que ocupen bona part de la conca, i que actuen com a zona de transició paisatgística entre la plana agrícola

del Baix Camp i les extenses masses forestals de la Mussara, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat, i de discontinuïtat enfront els incendis forestals. Per la seva singularitat, s'haurien de revaloritzar.

- Mirador paisatgístic de Sant Pere del Puig a la Selva del Camp. Adequar-lo i millorar-lo per les perspectives panoràmiques que ofereix sobre àmplies extensions de territori de la plana del Camp, adequant-los per l'ús social i de gaudi del paisatge.
- Nuclis rurals de Vilaplana, Alforja i l'Aleixar. Conservar i, si s'escau, restaurar, mantenint-ne l'aspecte compacte, i integrant les noves construccions el paisatge preexistent, impulsant la redacció d'estudis per caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals dels nuclis urbans per tal que serveixin de base a posteriors reglamentacions.
- Urbanitzacions aïllades situades a l'est del nucli d'Alforja (Portugal i les Barqueres), al nord de les Borges del Camp (Aires del Camp), al nord de Maspujols (Roquesbrunes), entre Castellvel i Almoister (La Flor del Camp, Castellmoister), i la urbanització Les Masies Catalanes. Evitar un major creixement, tant de les existents com de noves urbanitzacions, impulsant la millora de la qualitat estètica i ambiental integral (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions,...), i adaptant el planejament a la realitat urbanística existent. No permetre la implantació de noves urbanitzacions ni assentament dispersos.

Àmbits susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives situades a l'oest de Castellvell (Lo Puig i el mas de la Tia Anna), a l'oest de l'Aleixar (Camps del Vent), i al nord-oest d'Alforja (als peus del cingle Blanc).
- Equipaments agrícoles molt visibles en zones com la Carrerada, al nord d'Alforja. Els cal condicionament paisatgístic.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vilaplana- La Mussara.